ДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

МУЗИЧУК Олександр Миколайович - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, декан факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: http://orcid.org/0000-0001-8367-2504

МАТУС Валерій В'ячеславович - Сумська філія Харківський національний університет внутрішніх справ, кафедра юридичних дисциплін (викладач)

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8404-5916

e-mail: vjudge@ukr.net

УДК 343.137

DOI 10.32782/EP.2022.2.31

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів учених та норм чинного законодавства, розкрито загальнотеоретичні підходи щодо тлумачення поняття «кримінальне провадження». Узагальнено наукові думки стосовно тлумачення та розуміння переліку видів заходів кримінального провадження. Акцентовано увагу на важливості забезпечення ефективної реалізації заходів кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне провадження, забезпечення, злочин, захід, правоохоронний орган.

Постановка проблеми

Необхідність суворого дотримання вимог кримінального процесуального законодавства, здійснення усього процесуального порядку і окремих його елементів у процесуальній формі є важливою гарантією встановлення обставин у кримінальному провадженні [1]. Водночас у процесі здійснення кримінального провадження реалізується низка заходів, які є різноманітними за своєю природою та змістом, покликаних забезпечити дотримання учасниками вимог законності та додержання їх прав та обов'язків.

Стан дослідження проблеми

Широке коло питань у сфері забезпечення кримінального провадження досліджувались у наукових працях Р. І. Благути, В. Я. Тація, Д. П. Письменного, В. В. Рожнова, О. В. Фірмана, Ю. М. Грошевого, О. М. Дуфенюка, Ю. В. Гуцуляка, С. В. Ківалової, В. В. Коваленка, О. Д. Лук'янчікова, В. В. Назарова, Л. Д. Удалової та у працях інших вчених. Зважаючи на вже окреслені у наукових здобутках вищевказаних дослідників проблемні питання, констатуємо, що в юридичній доктрині відчувається потреба у проведенні комплексних наукових досліджень, присвячених розгляду сутності заходів забезпечення кримінального провадження в умовах новітніх викликів, зокрема в часи воєнного стану.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб на основі новітніх тенденцій сформулювати поняття заходів забезпечення кримінального провадження, а також встановити їх види. Досягненню вказаної мети покликано сприяти вирішення наступних завдання: з'ясувати сутність та зміст поняття «кримінальне провадження»; з урахуванням авторського погляду на окремі аспекти встановити коло заходів забезпечення кримінального провадження.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що у статті на основі глибинного аналізу наукової літератури, нормативно-правової бази було проведено глибокий

авторський аналіз сутності та різновидів заходів забезпечення кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження, варто ретельно проаналізувати підходи до сутності кримінального провадження, Так, С. В. Цимбалюк зазначає, що «кримінальне провадження – це процесуальна діяльність органів досудового розслідування, слідчого, прокурора, слідчого судді і суду у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення. У такому розумінні термін «кримінальне провадження» є синонімом терміна «кримінальний процес», що традиційно використовується у науковій літературі і визначається як «врегульована кримінальним процесуальним законом діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду за участю фізичних та юридичних осіб, спрямована на розслідування кримінальних правопорушень, викриття осіб, які їх вчинили, здійснення правосуддя у кримінальному провадженні (кримінальній справі), а також вирішення питань, пов'язаних з виконанням судових рішень» [2].

Досить суперечливою, на наш погляд, є позиція законодавця, згідно з якою на органи досудового розслідування більше не покладається завдання з'ясування причин та умов вчинення злочинів, що є суттєвим недоліком з точки зору запобігання злочинності. Дане положення забезпечувало єдність кримінологічної та кримінально-процесуальної думки, була покликана орієнтувати діяльність підрозділів слідства та дізнання у тому числі і на питання превенції, запобігання злочинності як явища.

На думку Ю. М. Грошевого, кримінальне провадження (кримінальний процес) – це врегульована законом діяльність органів розслідування, прокуратури та суду з розслідування і вирішення кримінальних справ, спрямована на швидке та повне розкриття злочинів, викриття винного та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був підданий справедливому покаранню і ніхто з невинних не був притягнутий до кримінальної відповідальності та засуджений [3, с.5-6].

Незважаючи на деяку застарілість окремих категорій, на які посилається дослідник, зокрема категорії «кримінальна справа», позиція дослідника все ще варта уваги наукового середовища з огляду на її комплексний характер. Єдиним моментом, який не враховує Ю. М. Грошевий, є додержання встановленої законом процедури досудового розслідування, що виступає, на наше глибоке переконання, однією з основ кримінального процесу.

В. Я. Тацій та інші автори підручника «Кримінальний процес» цілком слушно відзначають, що «кримінальний процес (кримінальне провадження) – це вид державної діяльності. Саме держава через спеціально створені нею органи здійснює протидію злочинності, охороняє конституційний лад, соціально-економічні, політичні й особисті права та свободи громадян, права та законні інтереси юридичних осіб від кримінальних правопорушень. Кримінальну процесуальну діяльність можуть здійснювати лише ті державні органи, які на це уповноважені законом: оперативні підрозділи, слідчі органу досудового розслідування, керівники органу досудового розслідування, прокурори, слідчі судді та суд» [4].

Зауважимо в контексті аналізу даної позиції провідних вітчизняних науковців, що в умовах воєнного стану кримінальна процесуальна діяльність зазнала значних змін на рівні організації роботи органів досудового розслідування. Це і порядок внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, і можливість отримання тимчасового доступу до окремих категорій відомостей за постановою прокурора, погодженою з керівником органу прокуратури та інші зміни. Проте на практиці органи досудового розслідування стикнулися зі значним ускладненням діяльності, коли в регіонах ведення активних бойових дій окремі органи, зокрема окружні прокуратури, суди, вимушені тимчасово передислокуватися у більш безпечні регіони. Дана особливість суттєво ускладнила діяльність підрозділів слідства та дізнання, тож потребує нараз осмислення на рівні науко-

вих рекомендацій, комплексних наукових досліджень з метою визначення найбільш оптимальних моделей взаємодії в умовах вимушеної передислокації.

Варто погодитись із точкою зору Р. І. Благути, Ю. В. Гуцуляка та О. М. Дуфенюка, що «розгляд кримінального процесу (кримінального провадження) лише як діяльності компетентних органів не враховує того, що у сферу кримінальних процесуальних відносин залучається значна кількість інших суб'єктів, які мають окремий процесуальний статус, тобто наділяються процесуальними правами та мають процесуальні обов'язки. Такими суб'єктами можуть бути підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідок, цивільний позивач, цивільний відповідач та ін.» [5].

В. В. Назаров виділяє специфічні ознаки, характерні для заходів забезпечення кримінального провадження: 1) заходи мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законодавством, а тому є складовою кримінально-процесуальної форми; 2) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом; 3) заходи спрямовані на досягнення єдиної мети – забезпечити належний порядок кримінального провадження, його дієвість; 4) заходи мають виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їхньої законодавчої моделі; 5) заходи мають виключний характер – означає, що вони застосовуються лише в тому разі, коли іншими заходами завдання кримінального провадження досягнути неможливо; 6) специфічний суб'єкт застосування заходів – процесуальний примус є різновидом державного примусу, а тому суб'єктом його застосування завжди є виключно компетентні державні органи та посадові особи [6, с.104].

Таким чином, кримінальне провадження – це законодавчо визначений процес, який реалізується спеціально уповноваженими суб'єктами та включає в себе збір доказів, дослідження обставин злочину та встановлення винних осіб у вчиненні злочину. Провадження є важливою складовою частиною правоохоронної діяльності, оскільки дозволяє встановлювати факти вчинення злочину, знайти та покарати винних осіб, а також захистити права та інтереси жертв злочинів. Крім того, цілком справедливим буде говорити про те, що кримінальне провадження є важливим засобом забезпечення правопорядку в суспільстві. Воно змушує людей утримуватися від вчинення злочинів, оскільки вони знають, що їх може бути притягнуто до відповідальності. Кримінальне провадження забезпечується за допомогою низки заходів.

При цьому зазначимо, що найбільш розповсюдженими заходами забезпечення кримінального провадження є виклик, привід, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна та затримання особи. В умовах воєнного стану по суті відбулося переосмислення окремих аспектів кожного із наведених заходів. Так, здійснення виклику суттєво ускладнювалося відсутністю особи за місцем мешкання чи реєстрації через евакуацію у більш безпечні регіони або неготовністю особи ризикувати власним життям і здоров'ям в умовах, коли сам шлях особи до місця проведення слідчої дії може нести в собі потенційну небезпеку. Щодо тимчасового доступу до речей і документів, то порядок здійснення даного заходу, як уже зазначалося вище, був дещо спрощений законодавцем, що дозволило слідчим (дізнавачам) отримувати постанови про дозвіл на проведення даного заходу значно швидше. При цьому суттєвою проблемою в умовах значної реєстрації на території України заяв та повідомлень про шахрайські дії, їх більш ґрунтовного досудового розслідування в умовах жорсткого контролю з боку керівництва держави протягом останнього півріччя оператори мобільного зв'язку та банківські установи опинилися в умовах суттєвої перевантаженості постановами слідчих (дізнавачів) про тимчасовий доступ, що на практиці спричинило значний час очікування інформації від відповідного виконавця.

Таким чином, заходи забезпечення кримінального провадження – це визначений нормами чинного законодавства комплекс різноманітних заходів, що здійснюються правоохоронними органами з метою за-

безпечення об'єктивного, повного та достовірного зібрання доказів у кримінальній справ. Метою таких заходів є забезпечення збору найбільш повної та достовірної інформації про вчинення злочину та осіб, які його вчинили, з метою подальшого передачі цієї інформації до суду для прийняття правильного та об'єктивного рішення.

До системи заходів забезпечення кримінального провадження, на переконання С.В. Ківалова, також можна віднести тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, у затриманої особи (ч. 1 ст. 148 КПК); поміщення особи, яка після досягнення 11-річного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, у приймальник-розподільник для дітей (ч.4 ст. 499 КПК); попередження про можливість видалення із зали судового засідання (ст. 330 КПК); попередження про відповідальність за неповагу до суду (ст. 330 КПК); покладення на спеціаліста витрат, пов'язаних з оголошенням перерви в судовому засіданні, при його неприбутті до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття (ст. 72 КПК) [7].

Варто погодитись із точкою зору О. В. Фірмана, який доводить, що більшість існуючих класифікаційних критеріїв недостатньо розкривають суть інституту заходів забезпечення кримінального провадження. З огляду на це, автор пропонує наступні класифікаційні критерії:

1) За змістом: а) припиняючі (накладення грошового стягнення, звернення в дохід держави застави) та відновлювальні (привід, обрання суворішого запобіжного заходу); б) попереджувальні (тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, затримання особи, запобіжні заходи);

2) За метою застосування: а) заходи, що забезпечують участь і належну поведінку осіб у кримінальному провадженні (виклики, привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, затримання особи, запобіжні заходи); б) заходи, що забезпечують виявлення, вилучення та дослідження доказів, цивільний позов та можливу конфіскацію майна (тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна).

3) За суб'єктами застосування: а) заходи, що можуть застосовуватися лише за рішенням слідчого судді, суду (судовий виклик, привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна, затримання особи, запобіжні заходи); б) заходи, що можуть застосовуватись слідчим, прокурором (виклик, тимчасове вилучення майна, затримання особи); в) заходи, що можуть застосовуватись іншими особами (тимчасове вилучення майна, затримання особи) [8].

Висновки

Таким чином, питання осмислення сутності заходів забезпечення кримінального провадження є одним із пріоритетних у ході аналізу діяльності органів досудового розслідування в умовах воєнного стану. Слідчі (дізнавачі) зустрічаються з даною категорією заходів майже щоденно. Здійснення виклику в умовах воєнного стану суттєво ускладнюється відсутністю особи за місцем мешкання чи реєстрації через евакуацію у більш безпечні регіони або неготовністю особи ризикувати власним життям і здоров'ям в умовах, коли сам шлях особи до місця проведення слідчої дії може нести в собі потенційну небезпеку. Щодо тимчасового доступу до речей і документів, то суттєвою проблемою з огляду на значну реєстрації на території України заяв та повідомлень про шахрайські дії стало те, що оператори мобільного зв'язку та банківські установи опинилися в умовах суттєвої перевантаженості постановами слідчих (дізнавачів) про тимчасовий доступ, що на практиці спричинило значний час очікування інформації від відповідного виконавця. Подібні проблеми потребують якнай-

швидшого вирішення, що можливо тільки в ході дієвої співпраці науковців та практиків на спільних круглих столах, семінарах, конференціях та інших заходах та формах взаємодії, покликаних акумулювати науковий потенціал на вирішення актуальних проблем практичної діяльності.

Література

1. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.

2. Цимбалюк С.В. Кримінальне провадження : сайт. URL: http://advocateua.com.ua/criminal-proceedings/.

3. Кримінальний процес України: підручник / Ю.М. Грошевий, Т.М. Мірошниченко, Ю.В. Хоматов та ін.; за ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. Харків : Право, 2000. 494 с.

4. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

5. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.

6. Назаров В.В. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Європейські перспективи*. 2013. № 3. С. 102-106.

7. Ківалов С.В., Міщенко С.М., Захарченко В. Ю. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. Харків : Одіссей, 2013. 323 с.

8. Фірман О. В. Заходи забезпечення кримінального провадження та їх класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 231–234.

АНОТАЦІЯ

З'ясовано, що кримінальне провадження – це законодавчо визначений процес, який реалізується спеціально уповноваженими суб'єктами та включає в себе збір доказів, дослідження обставин злочину та встановлення винних осіб у вчиненні злочину. Провадження є важливою складовою частиною правоохоронної діяльності, оскільки дозволяє встановлювати факти вчинення злочину, знайти та покарати винних осіб, а також захистити права та інтереси жертв злочинів.

Встановлено, що заходи забезпечення кримінального провадження – це визначений нормами чинного законодавства комплекс різноманітних заходів, що здійснюються правоохоронними органами з метою забезпечення об'єктивного, повного та достовірного зібрання доказів у кримінальній справ. Слідчі (дізнавачі) зустрічаються з даною категорією заходів майже щоденно. Здійснення виклику в умовах воєнного стану суттєво ускладнюється відсутністю особи за місцем мешкання чи реєстрації через евакуацію у більш безпечні регіони або неготовністю особи ризикувати власним життям і здоров'ям в умовах, коли сам шлях особи до місця проведення слідчої дії може нести в собі потенційну небезпеку. Щодо тимчасового доступу до речей і документів, то суттєвою проблемою з огляду на значну реєстрації на території України заяв та повідомлень про шахрайські дії стало те, що оператори мобільного зв'язку та банківські установи опинилися в умовах суттєвої перевантаженості постановами слідчих (дізнавачів) про тимчасовий доступ, що на практиці спричинило значний час очікування інформації від відповідного виконавця. Подібні проблеми потребують якнайшвидшого вирішення, що можливо тільки в ході дієвої співпраці науковців та практиків на спільних круглих столах, семінарах, конференціях та інших заходах та формах взаємодії, покликаних акумулювати науковий потенціал на вирішення актуальних проблем практичної діяльності.

Ключові слова: кримінальне провадження, забезпечення, злочин, захід, правоохоронний орган.